

Térjünk vissza a földre?!

Pár évvel ezelőtt egy későn megjelent, nem is túl szerencsés recenzió kapcsán vitába keveredtem egyik szakfrónkkal. Írásomban azt nehezményeztem, hogy sajtónk kése reagál vagy egyáltalán fel sem figyel értékes, közérdeklődést igénylő szakkönyvekre, szemben azzal a néha már túlhajtottnak tűnő elemzésáradattal, amely közepes, sokszor még annál is jelentéktelenebb szépirodalmi alkotások megjelenését követi. Tudom, írásom korántsem váltott ki barátságos érzelmeket, néhány szakmabéli gúnyosan megjegyezte, hogy nem szereti, mikor a bolha köhög, ettől azonban még a cikk megjelent, s ha más haszna nem is volt, ahhoz talán hozzájárult, hogy manapság mintha valamivel rövidebb ideig ülnének a szakkönyvekről szóló recenziók egyik-másik szerkesztő íróasztalának fiókjában. Persze az is lehet, hogy véletlen egybeesésről van szó, a rövid kis vita esetleg épp akkor zajlott, amikor többen is rájöttünk, hogy gyarapodó szakirodalmunk tömegeket vonz, ám engedtessek meg alulírottnak a szerénytelenség, s akkori gondolatom továbbvitele, hátha hasznunk lesz belőle. Arról lenne szó ugyanis, hogy műbírálattunk, sőt közfigyelmünk mintha enyhén elitzsemlélettű volna.

Kimondtam a vádszót, most tehát indokolnom illenék. Arra gondolok, hogy egy szépirodalmi mű — hazai, eredeti alkotás — 10–30 ezer példányban jelenik meg, a szakkönyv ennél is kisebb példányszámban jut el az olvasóhoz, a bírálat pedig jóformán csak a könyvekre figyel. S igaz, hogy egy-egy példányt átlagosan 3–5 olvasó vesz kézbe, de ez még mindig csak 30–150 ezer ember tudatának befolyásolását jelenti akkor, amikor társadalmunk — s ezen belül „olvasói társadalmunk” — is jóval nagyobb, s nem egy olyan tömegkommunikációs eszközünk van, amelynek hatása sokkal szélesebb körű.

Erről van tehát szó: keveset foglalkozunk lapjaink, tévé- és rádióadásaink tömeghatásával, gyakorlatilag alig van sajtó-, tévé- és rádiókritikánk. Naponta, hetente, havonta megjelenő lapjaink, folyóirataink, a napi-, illetve heti rádió- és tévéadások több mint milliós tömeg tudatát alakítják közvetlenül és közvetve, s ha néha fel is figyelünk egy-egy kiemelkedő teljesítményre vagy kirívó hibára, az akció alkalmi, egyedi, visszhangtalan, hiszen az újságcikk értéke mulandó, a szó elszáll, a képet pedig csak a stúdióban lehet magnóra rögzíteni.

Még alapjában véve talán a tévére figyelünk legjobban. Krizsán Zoltán, Sebestyén Mihály hetente jelentkezik igényesnek mondható jegyzettel, *A Hét* rendszeresen közöl tévékritikát, s megyei napilapjaink is megemlékeznek egy-egy fontosabb adásról. Csakhogy ennyi nem elegendő. A kritikai megjegyzésekkel megspékelt heti szemle — vagy leltár — a sajtó belterjes műfaja, korántsem tartozik a műbírálathoz nehezebb súlycsoportjába, mint ahogy a különféle ünnepi megemlékezések alkalmával közölt rádiós cikkek sem pótolják az értő elemzést. Legintelligensebben pedig magáról a sajtóról tudunk hallgatni, arról a sajtóról, amelynek munkatársaként él műbírálóink jó része. Vagy talán épp ez az oka a szemérmes csendnek? Kialakult volna egy hallgatólagos egyezés: írhatunk mindenről, de írásaink nyilvánosságra hozójáról, közönség elé tálalójáról ajánlatosabb hallgatni? Mélysegesen antidemokratikus úgy ez, nemcsak azért, mert a legtöbb írott betű mégiscsak a sajtóban lát napvilágot, hanem azért is, mert ez az írott betű érinti a legtöbb olvasót, az írókat éppúgy, mint a nyomtatott szöveget csak alkalmilag olvasó vidéki gazdálkodót vagy városégi munkást.

Beszélnünk kellene tehát a sajtóról. Nemcsak akkor, amikor a költő riportkötetet ír, vagy regénnyel jelentkezik a közismert riporter, amikor a kritikában olyan jól fest a sajtóból átvett valóságismeret szó, nemcsak akkor, amikor nyelvvédő szándékkal kipécézzük a szóvirágokat vagy szó-gyömvövényeket megyei és központi lapok rosszul megírt vagy rosszul meghúzott alkalmi cikkeiből, vagy amikor évfordulók kapcsán ünnepi kisvezércikkben méltatjuk egyik-másik kiadvá-

nyunk bokros érdemeit, hanem akkor is, amikor hétköznapi alkalmi szempontjai alapján összeálló oldalakon érzik a szerkesztői verejtékszag. Beszélni kellene a rádióról, nemcsak arról, hogy naponta hányszor jelentkezik, hanem arról is, hogy mivel és miként, mit ad és mit nem ad hallgatójának. Szólni kell a tévéről, amelynek időnként van s időnként nincs képkultúrája, amelynek egyik-másik riportja közügy, közügyi nagyriportja viszont magánüggé, a szerkesztő magánügyévé silányul a köztudatban. A sajtó, rádió, tévé sokak számára szinte kizárólagos esztétikai élményforrás, ha netán kellemesebb is egy úgymond nagyirodalmi vitába benevezni. És ha nincs mai sajtó-, rádió- meg tévékritikánk, a történeti visszatekintéssel még nagyobbak a bajok. Naponta nő sajtótörténeti adósságunk. Egy *Korunk*-évkönyvvel letudtuk volna mindazt, amit az írott tömegkommunikáció területén két évszázad alatt a toll hivatásos forgatói „elkövettek”? Szándékosan nem írtam a nyomtatott szó terjesztőit, művészeit stb., mert az újságíró köztudottan csak „mesterember”, szemben az íróval, aki esetleg valóban művész. Jószerével azt sem tudjuk, hány és milyen lapunk volt, nemhogy értékeltük volna ezeket, s ha meg is jelent az utóbbi évtizedben néhány forrásértékű válogatás, az elemző értékeléssel még adósok vagyunk. Nemcsak az olvasó, a mindennapi előfizető, az újságíró, de sajtó szellemi nagykorúsodásunk szempontjából is.

Természetesen most csak a kérdés egyik vonatkozását vettem fel, hiszen például itt van a sajtó, a rádió, a tévé hatásmechanizmusára vonatkozó általános, illetve részletes helyi kutatások teljes hiánya. Míg ezen a téren nem tisztáztunk egyet-mást, jóformán eredményeinket sem tudjuk számba venni, nemhogy tervezni tudnánk hosszabb távon. Szűkebb szakmai szempontokat is felvethetnénk, ki-ki saját foglalkozásának megközelítéséből. Legsürgősebb tennivalónk azonban véleményem szerint az, hogy próbáljuk meg az olvasó, néző, hallgató érdekében szakmai szemmel nézni-hallgatni az írott, mondott, vetített, nem kifejezetten szépirodalmi vagy művészeti-művelődési információt terjesztő tömegkommunikációs közeget. Kell az elítélés, de térjünk vissza néha a földre, s mielőtt teljesen elvesznénk saját, belterjes ügyeink között, foglalkozzunk közös ügyeinkkel is. Feltéve, ha érdemes.

Kovács Neve

Emlékezés Bálint Sándorra (1904—1980)

Ami szerencsések közé tartozom, akik személyesen ismerhettük őt. Egy igaz barátja, Ilia Mihály vitt el hozzám; utóbb megértettem, hogy nevelői szándékkal. És valóban, már az első találkozás, és utána a többi is, azért maradt számomra felejthetetlen élmény, mert a csupán munkájának élő „szent tudós”, „remete” mintaképe lehet minden kutatónak, aki nem ismer más örömet és gyönyörűséget, mint a kutatását; nem vár el más elégtételt, mint amelyet munkája nyújt. Lelkiismeretében és krédójában mindig hű maradt saját tudományos munkájához, és épp ezért válhat mások számára is követendő mintaképpé jelenben és jövőben.

Bálint Sándor neve egybeforrt városa, Szeged és a „szegedi nagytáj” kutatásával. Bár csupán „néprajzos”-nak vallja magát, hagyományos értelemben, felfogása szerint a néprajzosnak a népelet és a táj minden kérdését összefüggéseiben kell látnia és láttatnia. És bár talán sohasem beszélt arról, ami a mai tudományos irányzatokban olyannyira divatos és valójában szükségszerű — a dolgok összefüggéseikben való vizsgálatának, az interdiszciplináris vizsgálatoknak a szükségességéről —, valójában ő mindezt megvalósította. Vizsgálatában éppúgy *nyelvész*, mint *művelődéstörténeti kutató*, *vallástörténész*, *filológus*, *kódexek ismerője*; *tárgyi és szellemi néprajzos egyszemélyben*, azzal az elmélyültséggel és tudományos igény-nyel, amely párját ritkítja a tudományok történetében.

Íme, hogyan jellemzi tudományos vizsgálatainak sokoldalúságát a szegedi irodalomtudós Péter László a *Szeged városa* (1959) című könyve kapcsán: „Bálint Sándor *Szeged városa* című könyve a szülőváros múltjába ágyazott építészettörténet és irodalomtörténet egyszere.”

Csupán néhány tanulmányát és kötetét említem, mint amelyek széles körű érdeklődését és enciklopédikus tudását szemléltetik. *Szegedi példabeszédek és jeles mondások* (1972), *Szegedi szótár* (1975) című nagy munkáit a néprajz jegyében írta, mert úgy érezte, hogy a néprajz a népelet szoros tartozéka, s a példabeszédekben és a jeles mondásokban a néplélek nyilatkozik meg. Háromkötetes hatalmas műve, a *Szegedi nemzet*, amelynek harmadik kötete megjelenését már nem érthette meg, az enciklopédikus kutatás gazdag tárháza. Hogy vizsgálódása milyen szerteágazó, s ugyanakkor milyen mély és alapos, jó példa *A szegedi nagytáj élete* alcímet viselő második kötete. Ez a kötet a paraszti kultúra átfogó néprajzi vizsgálata, egyben településmonográfia és helytörténet. Ezen belül mindenre kiterjed a vizsgálódása: ime néhány fejezetcím: *Népi közlekedés, Kereskedelem, Viselet* (a viselettel kapcsolatosan a *Viseleti iparok* című fejezetben 31 iparág vizsgálata), *Táplálkozás és háztartás*.

Ha meggondoljuk, hogy vérszenen elaprózódó tudományosságunkban (így a néprajztudományban is) egy részletkérdés vizsgálata egész kutatói életet is igénybe vesz, Bálint Sándor pedig a teljes szegedi népelet monografikus vizsgálatára vállalkozott, akkor előttünk áll egy páratlan életpálya s a csak munkájának élő tudós, aki egymagában egész intézetek munkáját végezte el. Ismét Péter Lászlót idézem: „Mindent tudott városáról. Nemcsak a népelet és a néprajz, hanem a középkori Szeged műveltsége, az építészet története, a város műemlékei, a paprika-termesztés menete, eszközei és szökínese, a nevezetes szegedi papucs, a szintén híres helyi galambászat, a város településtörténetének különlegességei — minden, minden foglalkoztatta.”

Hát még ha modern szemléletét is idézzük, amelyet ugyan maga nem hirdet meg, de tanulmányaiban megvalósít. Idézzük például azt, hogy mi mindent jelent számára a táplálkozás: „nemcsak elsődleges életszükséglet, biológiai kényszerűség, hanem szinte művészet: kultusz és kultúra, azaz szertartás és művelődési érték is. Ez a jelleg tükröződik a szegedi ételek változatos készítési módjain, a vendégségek, áldomások ünnepélyes formáin is, amikor nemcsak az evésen, hanem éppen a meghitt emberi együttléten, a kultikus eredetű hagyományok őrzésén és ápolásán van a hangsúly.”

Idézem ezt a mondatot, amely bár itt a táplálkozással kapcsolatos, de ez az egységes és egyetemes szemlélet jellemző rá kutatásainak minden területén.

Mindezek mellett munkájának legkiemelkedőbb ága mégis talán a szakrális, azon belül a katolikus vallásosság vizsgálata volt. Hogy ebben is mennyire hű volt önmagához, kitűnik abból, hogy úgyszólván előzmények nélkül és magányosan végezte vizsgálódását, amely őt, ma már nem vitás, ennek a kérdésnek európai, de nem túlozunk akkor sem, ha azt mondjuk: világszintű kutatójává avatta. Ebben is a népelet vizsgálatának teljességigénye fejeződött ki. Felismerte azt, hogy a népi lélek, a kollektív psziché rejtett és irracionális indítékainak vizsgálata hozzátartozik ehhez a teljességhez. Nem volt híve semmiféle irányzatnak, ő maga válik mindinkább úttörőjévé a modern szemléletnek és a tárgyával egygyé váló kutatói magatartásnak. Az egyetemes etnológiai és néprajzi kutatásban rajta kívül talán még csak Claude Lévi-Straussban volt meg az a csodálatos képesség, hogy azt a kollektív szemléletmódot, amelyet vizsgált, ennyire belülről közelítse meg.

A „szakrális folklór” vizsgálatában is mindenre kiterjedő kutatószenvetélyel, alaposítással járt el. Nem elégedett meg az adatközlők kikérdezésével, az egyes vallási jelenségek leírásával, hanem minden kérdést és jelenséget annak történelmi, művészeti, társadalmi, lélektani vonatkozásaiban egyaránt megvilágított. Kódexeket kutatott fel, minden régi egyházi képzőművészeti alkotást megvizsgált és leírt, egyházi, világi forrásokat tárt fel, hogy a lényeghez, a néplélek titkaihoz minél közelebb férhessen. Ezen a téren kifejtett óriási munkásságáról tanúskodik számtalan tanulmánya: *A katolicizmus és a magyar népiség, A magyar vallásos néprajz problémái, Népiünk ünnepei, A szegedi népelet szakrális gyökerei, A szegedi reneszánsz kori műveltség* és így tovább.

Roppant tudásánál csak szerénysege volt nagyobb: „A módszertani, elvi kérdéseket szándékosan nem feszegettem, szemléletmódomnak munkámból kell kitűnnie — vallotta. — Egyszerűen ábrázolni akartam, a maga lehetséges fenomenológiai teljességében megőrkíteni a szegedi nép világát: munkát és ünnepet, bölcsességet és magatartást egyaránt.”

Nagy Olga

Szamos, Szajna, Arno, Temze...

Cs. Szabó László hetvenöt éves

*Szamos a Szajna oldalága,
ha térképeznek angyalok...*

Egyik beszélgetésében idézi Cs. Szabó régi versének e sorait (sajnos, nem én voltam a beszélgetőpartner), a kiegészítést, a helyesbitést már prózában mondja: Párizs után Róma, majd jó ideje London, s innen térnek vissza gondolatai — a hatvanon, a hetvenen túl egyre gyakrabban — gyermekkorra, ifjúságra városába, a Farkas utcába, az egykori kollégiumba s a szülői házba; Firenzét, az Arno partját is azért emlegeti, mert úgy érzi, ez a város emlékezteti leginkább a régi Kolozsvárra. Természetes hát, hogy a mi beszélgetéseink is (1973, illetve 1980 tavaszán) innen indultak, és ide tértek vissza (az ajándékba vitt, és jóindulattal fogadott *Szárny és gyökér* áthidalta az évtizedeket); a nosztalgian túl egy régóta tervezett utazás lehetősége is felvillant; a Romániai Írók Szövetségének meghívása legyőzheti az idő és a távolság felhalmozódott akadályait, s akkor a közel háromnegyed százados emlékek a mai valósággal szembesülhetnek.

Mert nem a későbbi látogatások hetei-hónapjai élnek igazán elevenen az írói tudatban és mélytudatban, hanem azok az évek, amelyekben a gyermek a „karácsonyi oroszánokat” idomította ostorával, és amikor — kirepülve már a védelmező otthonból — újfajta álmokat kezdett dédelgetni. A *Hadnagy utca rejtelmében*, egy 1920-as szeptemberi éjszaka történetének mesélése közben, egyszer csak így kiált fel: „Ha én híres író leszek [...], visszaköltözöm Kolozsvárra, a Rózsa utcába, számlálgatom a vadszőlőbogyókat az udvarvégi padon, ahol egyszer, egy délután Ady Endre is ült, hallgatom a darázs mérges, koppanó dongását, ha beszorul egy üres borosüvegbe, ácsoltatok deszkából egy diadalkaput az udvar közepén, kidiszítem nagyfejű, borzas, őszi virágokkal, felzászlózom, s azon át fogok ki-bejárni, bánom is én, lesz-e, aki látja, ágakat lenget s azt kiáltja: te vagy a legnagyobb, csak te vagy isteni költő, a többi suszter.” Se szeri, se száma a hasonló visszakapcsolásoknak Cs. Szabó László legutóbbi könyveiben, az újabb elbeszéléseit összegyűjtő *Vérző fantomokban* (1979), a *Két tükör közt* (1977) esszé és emlékirat határán álló interjúiban. Olyankor is előbukkannak, amikor látszólag semleges, helyhez kevésbé kötődő esztétikai véleményekről, preferenciákról kerül szó. Például a zenéről. Haydn, Beethoven és Schubert kiemelése után meglepő fordulat: „De azért ne gyanúsíts zenei sznobizmussal, ne morogd, hogy elitista, elitista, nagyon szeretem az angol matrónákat: a Beatles-zene liverpooli folklór-őseit, magyar, román, szlovák, görög népdalokat s azokat a bakanótákat — töredékes emlékküket — amelyek még az első világháborúban ragadtak rám, menetszázadok mellett futva a vasút felé, mint kisgyerek.”

S ahol igazán nem keresné az ember, ismét elébe bukkan a gyermekkor színhelye: a *Dickens naplóban*: „Némán, de keményen megsínylettem, amikor a kolozsvári református kollégiumból fölkerültem egy budapesti gimnáziumba. Patriarchális, ősi iskola volt a kolozsvári, az a legendás Kovács Dezső állt még az élen, aki fiatalon Kós Károly egyik kedvenc tanára. Személytelen világba csöppen-tem át, új tanárim nem ismertek, egy részüktől ok nélkül féltem vagy húzódkodtam, többször elnémitott a görcs, s jelesre készülve beszekundáztam. Az elvesztett *alma mater* ugyanúgy visszafájt, mint a korcsolyapálya a sétatéri tavon, virág-szedésem a Törökvágásban s kalotaszegi cseléd lányok pompás vasárnapi korzója a főtéren.” — Hát ennek mi köze Dickenshez? Ez az angol élménye is itt kezdődik, a kisdíák itt találkozott *Nickleby* Miklóssal...

London szívében, nem messze a turistalátványossággént szolgáló „The Old Curiosity Shop”-tól, ahol a polcot ma is régi Dickens-kiadások díszítik (de amelyről éppen Cs. Szabó írja meg, hogy soha nem volt az ódon ritkaságok boltja), szemtől szemben a sokfelé otthonos, mégis nyugtalan „Cs”-vel, szóba került a *Dickens napló* is. Harminc könyvvel a háta mögött, régen megalapozott irodalomtörténeti hír és tekintély birtokában, azokban a napokban ugyanis Cs. izgatottan leste a postát: hozza-e a *Nagyvilágot* s a friss folyóiratszámában a most kétszeresen kedves esszét a nagy angliról. A feszültség rövidesen feloldódott, s ezzel sok minden egyéb is. Gondolom, ezután nemigen történik majd meg, hogy egyetemünk jeles végzettjei, fiatal magyar szakos tanárok értetlenül néznek az emberre, amikor Cs. Szabó László nevét említi.

Pótolva a pótlandót, és felhasználva a ritka szerencsés alkalmat, szabályos interjúnak kellene most következnie. De hát nem készültem erre, s a Cs. Szabó-életműből (amely magába olvasztotta a fél világirodalmat, legalábbis a Nyugat kultúráját!) amúgy sem könnyű felkészülni. Magam mentességére szívesen kapaszkodom bele a *Két tükör közt* ragyogó műfaji bevezetőjének egyik kitételébe, annál is inkább, mert bizonyos interjúk bennem is hasonló érzést keltenek: „Elég gyakran ismétlődő, közös ismertető jegyük a baráti közvetlenség mögüll kicsendülő kultikus hang, lelkes főhajtás a nagyság előtt, mintha a kérdező vigyázva tudná, kinek mi jár ki egy cím- és díjosztó világban. Talán Bizánc újmódi beütése, de valószínűbb, hogy maradvány a fél-feudális múltból, azzal súlyosbitva, hogy egy kicsit állam-tikkári szoba lett a kávéházi asztalból is.“ Őrizzük hát meg a kávéházi asztalt a maga intimitásában, illetve irodalmi közvetlenségében, csupán annyit másolva, ide a három pennys tea (mert ilyen is van, bár ritkán) s a megtisztelő társaság mellett folytatott beszélgetésünkből, no meg a későbbi találkozások eszmecserejéből, hogy Cs. Szabó László változatlan érdeklődéssel figyeli a világ dolgait (még hetvenévesen mondta: „mindig rendelkezésre kell állni“), és nagy szeretettel tartja számon a romániai magyar irodalom értékeit. Kuncz Aladár várható vagy talán már meg is kezdődött reneszánszáról szölok, amire nyilván jogosan mondja, hogy ők mindig is tudták, ki Kuncz Aladár. Aztán Szilágyi Domokos költészetének első-ségében egyezünk meg, vita nélkül. Levelében azonban még utánam üzent: „Mind-inkább egyetérték azzal a hiteddel, hogy a mai erdélyi irodalom, a maga összes-ségében, jelentősebb, mint a két világháború közti. De ne felejtse el, amit mondtam: a Helikon hagyományának a vállalás állnak az új apostolok.“

Vajon ez a vélemény az „elitista“ megnyilatkozása volna? Anélkül, hogy belemennék e helikoni tétel konkrét megvitatásába, az „elitista“ megértése érdekében, a Cs. Szabó esztétizmusáról innen-onnan hallható megjegyzésekre válaszként a legjobb lesz ismét idézni, a *Két tükör közt* egyik beszélgetéséből, az esszéről s a novelláról mondottakat: „Látszólag nem keveredem a nyers étellel, ahogy Móricz Zsigmond, mint szerkesztő, novelláimat olvasva a maga szempontjából érthetőn szememre vetette: »menj már melleddel az életnek!« Csakhogy amikor egy letűnt történelmi helyzetbe s egy holt emberbe — valamikor valóságosba — beleélem magamat, a pusztá kíváncsisággal kezdődő nyomozás a nyers életnél lyukad ki, mert egymás után lehámlanak a történelmi rétegek s én átsodródok a visszapillantó ember védett állapotából a maga köré pillantó ember védetlen állapotába, kiderülnek a történelmi alakok, motívumok és pillanatok időszerű vonatkozásai s végül ott állok fatálisan, derékig a Ma emésztő tüzeiben, a megfigyelő művelődés-történész már elkötelezett *homo politicus*, igenis mellet megy az életnek.“

A Krúdyval rokon és ugyanakkor racionális Cs. Szabó-prózáról, a Nyugatot a magyar irodalomhoz közel hozó Cs. Szabó-esszéről, a hatalmas műveltséganyagot és intuíciót egyesítő Cs. Szabó-útirajzról tulajdonképpen hosszan kellene értekezni, s nem csupán idézgetni — különösen a vele ezután ismerkedő fiatalok számára. Ezen az évfordulón, úgy érzem, nem utolsósorban hozzájuk szól. Az angol esszé mai helyzetéről felvázolt kép: „Akkora a felaprózott szaktudományok zsarnoksága és nyelvi önvédelme, hogy fiatal érvényesülőknak hajszára a zsargonjukat és tetvéző kutatói programjukat kell követniök. Számúzték a természetesen gördülő, rövid, arányos ízekre tagolt, szabatos angol nyelvet; képzelem, hogy forog — forog? pörög! — sírjában Jonathan Swift, a nagy stíliszta. Pedig az ellen-fél egy csöppet se félelem, csak öntelt és egyetemi körsáncokban könyörtelen az érdekszövetségi hálózata.“

Oda kellene figyelni e szavakra és sok egyéb okos intésre — egy hajdani „esszéíró nemzedék“ kitűnő képviselője mondja őket. Ennek az esszéíró nemzedéknek, amely a húszas években lépett fel, Cs. Szabó mellett Halász Gábor, Hevesi András, Szerb Antal volt a tagja; ide tartozott Németh László, Gyergyai Albert, Kerecsényi Dezső, Illés Endre is. Hogy ők ki mindenkitől tanultak, sok volna itt elmondani. Jelzésképpen, Cs. személyes varázsát érkeletetve együttáll, búcsú-zunk egyelőre egy hamisítatlan Cs. Szabó-mondattal — kedvcsinálónak: „Aldous Huxleytől kecsességet lestünk el, hogyan lehet kifeszített kötélén úgy sétálni, hogy az egyensúlyozó rúd egyik végére ráfér tíz kötet lexikon, a másikkra ugyanannyi, mégsem zuhan le a táncos, pedig néha úgy ellepték a szemtelen társulá gondolatok, mint a majmok Chaplint a kötélén a Modern időkben.“

